

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת ויחי תשע"ב

שְׁבִטֵי יָהּ - עֲדוֹת לְיִשְׂרָאֵל

לְגִלוֹתָנוּ, בָּא אֵלַי הַפְּלִיט מִירוּשָׁלַם לְאָמֹר, הִפְתָּה הָעִיר" (יחזקאל לג, כא), ויום זה היה יום קשה לישראל. רמוז בדברי הנביא, שהמלך עשה תהלוכת נצחון, וישראל מבינים שצריכים לכבד את תהלוכת הנצחון, להופיע לתהלוכה בבגדי יו"ט. מצד שני, לבם שבור על חורבן המקדש, על ביטול מלכות בית דוד, על הקרובים והידידים שנהרגו בירושלים, או נפלו בשבי, ולכן הלכו עם שק על בשרם ובגדי יו"ט מעל השק מלמעלה. יום קשה מאד לישראל היה היום הזה. אבל ההלכה היא, שלא צמים בחמישה בטבת, אלא בעשרה בטבת.

יעקב חושש שיוסף יתבע את עלבון אמו

והנה, חוץ מן הטעם שכתב רש"י, יש גם טעמים אחרים שנאמרו בחז"ל, למה לא נקברה רחל במערת המכפלה. רש"י מביא במקום אחר, "שלפי שזלזלה במשכב הצדיק, לא זכתה להקבר עמו" (רש"י בראשית ל, טו). (שויתרה על לילה אחד עם יעקב אבינו, בשביל הדודאים של ראובן). הזוהר הקדוש אומר עוד סבה: "כָּל מְלוֹי דְלָאָה הוּוּ בִּאתְכִסְיָא, וּדְרַחֲל - בִּאתְגַּלְיָא" [=כל עניניה של לאה היו בהסתר, ושל רחל - בגלוי] (זוהר ח"א קנב, א). "בגין כך, אתכסיא לאה במערתא דכפלתא, ורחל בגלוייא דאורחא, דא בסתרא ודא באתגליא"³ [=לכן נקברה לאה במערה, ורחל - על אס הדרך. זו בהסתר, וזו בגלוי]⁴ (שם קנח, א).

אבל אולי הטעם שיעקב אומר ליוסף כפי שמסביר רש"י, שקבר את רחל בדרך על פי הדיבור, כדי שתתפלל על בניה כשיצאו לגלות, זה יותר יריגע ויפייס את יוסף. הטעמים האחרים לא כ"כ יפייסו את יוסף, והטעם הזה - יפייס את יוסף.

למה היה צריך יעקב לפייס את דעתו של יוסף? - אולי חשש, שיוסף יתבע את עלבון אמו. "אם אמי לא נקברה במערת המכפלה, גם את אבא לא אביא למערת המכפלה!" אמנם יוסף נשבע כבר ליעקב שיקבור אותו במערת המכפלה (בראשית מז, לא), אבל יתכן שיעקב חושש שיוסף ישאַל על השבועה⁵ [כמו שבאמת הציע לו פרעה לעשות, מְטַעְמִים אחרים⁶ (סוטה לו, ב)]. מה גם, שיש מקום לטעון, שראוי יותר לקבור את יעקב ליד רחל, שהיתה אשתו העיקרית של יעקב (ע"י רש"י בראשית לא, לג), ולא ליד לאה, שנישאה לו שלא ברצונו.

יש גם מקום לומר, שחששו של יעקב לדבר זה נבע מכך, שכבר היה לו בן אחד שתבע את עלבון אמו. הרי התורה מספרת: "וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן, וַיִּשְׁפַּב אֶת בְּלֵהָהּ פִּילְגֶשֶׁת אֲבִיו" (בראשית לה, כא-כב). ואומרים חז"ל (לפי דעה אחת בגמרא), שאין לפרש את דברי הכתוב כפשוטן, וכל מה שעשה ראובן הוא, "שבבלב מצעו של אביו⁷, ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה" (שבת נה, ב). "ולמה בלבבל? - שכשמתה רחל, נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים, וַיִּנְתְּנָהּ בֵּאֵהָל בְּלֵהָהּ. בא ראובן ותבע עלבון אמו (לאה). אמר: אם אחות אמי (רחל) היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי (בלהה) תהא צרה לאמי?! לכן בלבבל" (רש"י בראשית שם). יעקב

"וְאֶקְבְּרָהּ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרַת" - למען הגולים

יעקב קורא ליוסף סמוך למותו ומבקש ממנו: "אם נא מְצַאֲתִי חַן בְּעֵינֶיךָ... אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם. וְשִׁכְבְּתִי עִם אֲבֹתִי, וְנִשְׁאֲתֵנִי מִמִּצְרַיִם וְקִבְרַתִּי בְּקִבְרֹתָם" (בראשית מז, כט-ל). לאחר זמן, אומר יעקב ליוסף: "וְאֲנִי בָבְאִי מִפְּדֵן מְתָה עָלַי רְחֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד בְּכַת אֶרֶץ לְבַא אֶפְרַתָּה, וְאֶקְבְּרָהּ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרַתָּה, הוּא בֵּית לְחֵם" (שם מח, ז). למה יעקב מזכיר זאת? מסביר רש"י, שכונת יעקב היתה לומר ליוסף כך: "אף על פי שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען, ולא כך עשיתי לאמך, שהרי סמוך לבית לחם מתה... ולא הולכתיה אפילו לבית לחם... וידעתי שיש בלבך עלי [תרעומת], אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם, שתהא לְעוֹרָה לְכִנְיָה כְּשִׁגְלָה אותם נבוזראדן, והיו עוברים דרך שם, יִצְאֵת רַחֵל עַל קִבְרָהּ וּבּוֹכָהּ וּמְבַקֶּשֶׁת עֲלֵיהֶם רַחֲמִים, שְׁנֵאמַר: קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע, רְחֵל מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ וְגו' (ירמיה לא, יד), והקב"ה משיבה: יֵשׁ שָׂכָר לְפַעֲלֹתֶיךָ נְאֻם ה', וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם" (שם, טו-טז). בזכות תפלתה של רחל, הקב"ה מבטיח להשיב את ישראל לארצם.

וצריך להבין: הרי קבר רחל נמצא מדרום לירושלים, והדרך לבבל נמצאת בצפון (ע"י רש"י שם א, יד). וא"כ, איך הגיעו הגולים בדרום לגולה לקבר רחל? חשבתי לבאר ענין זה ע"פ דברי חז"ל, שהגולים ביקשו משוביהם להוליכם אצל בני ישמעאל, שהם בני דודיהם של ישראל, ואולי ירחמו עליהם (ע"י רש"י בראשית כא, יז). למעשה בני ישמעאל לא ריחמו עליהם (ע"י שם), אבל נבוזראדן חושב כנראה, ששם יצליח למכור את השבויים במחיר גבוה, לכן הוא מסכים לבקשה, ופונה לדרום במקום לפנות לצפון. רק אחרי הביקור אצל בני ישמעאל הוא חוזר לצפון, לכיוון בבל. אבל בשלב הראשון הוא פונה דרומה. לכן יש לישראל הזדמנות להתפלל על קבר רחל בדרום לגלות כבל.

ה' בטבת - 'פאת שמועה לגולה שהוכתה העיר'

על פי דברינו יש לתרץ גם קושי גדול אחר. הרי חורבן ירושלים היה בחודש אב בשנת אחת עשרה לצדקיהו (מל"ב כה, א-ד; ירמיהו לו, ב). ומתי מגיעה השמועה על כך לבבל? בחמישה בטבת בשנת שתיים עשרה לצדקיהו (יחזקאל לג, כא). כלומר, כשנה וחצי עוברים מחורבן ירושלים, עד שהדיעה על כך מגיעה לבבל¹. וקשה: אמנם פלפון ופקס לא היו אז, אבל בכל זאת, הרי הדרך מא"י לבבל לא לוקחת שנה וחצי. וא"כ, מה ההסבר לעיכוב? כנראה שהתשובה גם כאן היא, שישראל לא הלכו מא"י ישר לבבל, אלא פנו בתחילה דרומה, ורק אח"כ פנו צפונה. אמנם גם זה לא צריך לקחת שנה וחצי, אבל בכל זאת, מהלך זה מקרב קצת את הדבר אל השכל, איך עברו שנה וחצי עד שהשמועה על חורבן ירושלים הגיעה לבבל².

אנו, למעשה, צמים בעשרה בטבת. אבל יש דעה בחז"ל (ר"ה יח, ב), ש"צום העשירי" המוזכר בנביא (זכריה ח, יט), הוא לא עשרה בטבת, אלא חמישה בטבת, "שבו פאת שמועה לגולה שהוכתה העיר, שנאמר: וַיְהִי בַשְּׁתִּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּעֶשְׂרֵי בֵּת מִשֶׁה לְחַדֵּשׁ

כל הבעיה כאן היא הפחזות? ! הרי היה צריך להוכיחו בלשון חריפה הרבה יותר: נואף! מושחת! טמא שבטמאים! אלא מוכח מזה, שמעשהו של ראובן לא פלל עבירת עריות כלל, ולכן כל הטענה כלפיו היא, שהיה "פחז פמיים"¹¹.

אמנם יש גם דעה אחרת בגמרא, ולפיה ראובן אכן בא על בלהה (שבת שם), אבל גם לפי דעה זו צריכים להבין, שאין מדובר במעשה שנבע מתאוה שפלה ח"ו, אלא במעשה שנעשה מהטעם שהזכרנו לעיל - חשבון של כיבוד אָם. מחמת חשבון זה, הלך ראובן ועשה מה שעשה, כדי למנוע את אביו מלחיות עם בלהה. הרי חז"ל אומרים, שבשעת הנסיון של יוסף עם אשת פוטיפר, "בְּאֵתָהּ דְמוֹת דְיוֹקָנוּ שֶׁל אָבִיו וְנִרְאָתָהּ לוֹ בַחֲלוֹן. אָמַר לוֹ: יוֹסֵף! עֲתִידִין אֲחִיךָ שִׁיפְתּוּ עַל אַבְנֵי אַפּוֹד, וְאַתָּה בִּינִיהֶם. רְצוֹנְךָ שִׁימַחַח שִׁמְךָ מִבִּינֵיהֶם"? ! מִיד פֶּרַשׁ וְלֹא חָטָא (סוטה לו, ב). וְקָשָׁה: אִם רְאוּבֵן חָטָא, לְמָה נִכְתָּב שְׁמוֹ עַל אַבְנֵי הַחוּשׁוֹן? עַל כִּרְחֹךְ, שֶׁלֹּא חָטָא בְעֵרִיּוֹת. וְגַם אִם חָטָא (כְּדַעַת הַסּוֹבְרִים כן), וְדָאֵי לֹא הִיָּה זֶה מִתּוֹךְ תְּאוּהָ (כְּבִאשְׁתָּ פוּטִיפֶר), אֲלֵא מִמְנִיעִים שֶׁל קְדוּשָׁה - חֲשׁוֹבֵן שֶׁל כִּיבוּד אָם.

ובכל זאת, לדעת הסוברים שראובן אכן בא על בלהה, גם אם נעשה הדבר שלא מתוך תאוה, אלא מתוך חשבון של כיבוד אָם, איך מגדיר יעקב מעשה זה בלשון עדינה כל כך - "פחז פמיים"? והרי יש כאן עבירת עריות, שהיא מעבירות החמורות שבתורה, ומאי נפקא מינה מאיזה מניע נעשתה?

התשובה לשאלה זו היא, שתוכחתו של יעקב לראובן (שהיתה בסוף ימיו של יעקב, על סף מותו), נאמרה לאחר שראובן עשה כבר תשובה על חטאו. ראובן ערך תעניות וסגופים כדי לכפר על חטאו (רש"י בראשית לו, כט), וחז"ל אף אומרים (ב"ר פד, יט), שזכה בגלל זה שִׁיֵּצֵא מִמֶּנּוּ הוֹשֵׁעַ הַנְּבִיא שְׂאֵמֶר: "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ" (הושע יד, ב). ברור אפוא, מדוע לא הוכיח יעקב את ראובן על מעשה בלהה בלשון חריפה. שכן ראובן בעל תשובה היה, ואין מזכירין לבעל תשובה מעשיו הראשונים (ב"מ נח, ב).

מעתה יש לשאול להפך: אם עשה ראובן תשובה על מעשה בלהה, מדוע מוכיח אותו יעקב בכל זאת על מעשה זה (אם כי בלשון רכה)? הרי שב בתשובה, ומה עוד רוצים ממנו?

התשובה היא זו: נכון שראובן עשה תשובה. אבל תשובה שלמה שתתקן את קלקול החטא במלואו - איננה דבר קל כל כך. אמנם קל מאד לעשות תשובה, "פִּי קָרֹב אֵלֶיךָ הַדְּבָר מְאֹד, בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לְעֲשׂוֹתוֹ"¹² (דברים ל, יד), אבל התשובה היא כסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. קל מאד לטפס אל הדרגה התחתונה של הסולם, אבל קשה מאד להגיע לדרגה העליונה. ולכן, למרות שראובן שב בתשובה, ראה יעקב ברוח קדשו שעוד לא הצליח לנקות עצמו לגמרי מאותו חטא, ועל כן הוכיחו.

תשובתם של גדולי עולם, שלא הספיקה

הקושי להגיע אל קצה סולם התשובה, קיים גם אצל גדולי עולם. למשל, אדם הראשון. אדם הראשון עבר על "מצוה קלה" (שבת נה, ב) שהטיל עליו הקב"ה, שלא לאכול מעץ הדעת, וישב אחר כך מאה ושלשים שנה בתענית ובסגופים (עירובין יח, ב), ונדאי הועילה לו תשובה זו לזכות לחיי העוה"ב. ואף על פי כן, למצב שהיה קודם החטא לא חזרנו. הגזירה שבני אדם ימותו בסוף ימיהם, קיימת עד עצם היום הזה, וכך גם גזרת "בְּיַעֲצֵת אֲפִיךָ תֹאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט) וגזרת "הֲרָבָה אֲרָבָה עֲצָבוֹנְךָ וְהִרְבֵּךְ" (שם טז). גם ישעיהו הנביא חָטָא בְּחָטָא קָל מְאֹד. כינה את ישראל "עם

חושש אפוא, שגם יוסף עלול לנהוג כן, ולתבוע את עלבון אמו, שלא נקברה במערת המכפלה. ונהגם שבתביעת עלבון אמו נמצא יוסף פוגע בכבוד אביו - הרי כבר נרמז בתורה, שכך דרכו של בן, שהוא חושש לכבוד אמו יותר מכבוד אביו (רש"י ויקרא יט, ג). לכן מפייס יעקב את דעתו של יוסף, ומסביר לו, שמה שעשה בענין קבורת רחל - היה על פי הדיבור.

תביעה על יוסף הצדיק בענין כיבוד אב

והנה, למעשה, לא היה מקום לחשוש של יעקב בענין זה. יוסף כיבד מאד את אביו, גם בחייו וגם אחרי פטירתו. הוא חולק לו כבוד מלכים בהלויתו. "וַיַּעַלְו אֹתוֹ פֶלַעַבְדֵי פְרַעֲהָ זִקְנֵי בֵּיתוֹ, וְכָל זִקְנֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְכָל בֵּית יוֹסֵף וְאָחָיו וְבֵית אָבִיו... וַיַּעַל עִמּוֹ גַם רָכָב גַּם פָּרָשִׁים, וַיְהִי הַמִּחְנָה בְּבֵד מְאֹד" (בראשית נ, ז-ט).

ובכל זאת מוצאים אצל יוסף הצדיק, שהוא נתבע על כבוד אב בענין אחר. חז"ל אומרים: "עשרה פעמים אמרו בני יעקב ליוסף 'עבדך אבינו', ושמע יוסף ושתק, ושתיקה כהודאה דמייא, לפיכך נתקצרו מחייו עשרה שנים" (פדר"א פל"ח). היה צריך לומר, "אביכם אינו עבד שלי"! אמנם הוא לא רוצה להזדהות לפני האחים ולומר להם שאביהם הוא גם האבא שלו, אבל היה יכול לומר: "אביכם הוא נביא ה', הוא איש חשוב, אל תכנהו 'עבדך' בנוכחותי"! עשר שנים קיצרו מחייו של יוסף, מפני ששמע עשר פעמים "עבדך אבינו" ולא מחה. אמנם רק חמש פעמים נאמר "עבדך אבינו", ולא עשר, אבל הסבירו בזה, שבכל פעם ששמע את אחיו אומרים "עבדך אבינו", הרי שמע כן גם מהמליץ, ממילא יש כאן עשר פעמים (הרד"ל והמהרז"ו שם בפדר"א).

יש גם דעה בחז"ל, שיוסף מת בפני אחיו משום שחנט את אביו (ב"ר ק, ג). למה זה לא בסדר? - אם היתה החניטה כרוכה בהוצאת האברים הפנימיים מגוף המת⁸, ודאי קשה להבין איך מוציא יוסף אברים מגופו של יעקב אבינו⁹. אבל גם אם לא היתה החניטה כרוכה בהוצאת האברים הפנימיים¹⁰, בכל זאת היה על יוסף להבין, שאביו איש קדוש, והקב"ה ישמור על גופו גם בלי חניטה (ב"ר שם). אח"כ חנטו גם את יוסף עצמו (בראשית נ, כו). יכול להיות, שאם לא היה חונט את אביו, ה' היה חומל גם על גופו של יוסף, בלי צורך בחניטה. צדיקים, גופם מתקיים גם לאחר מיתה, כמו שאמרו חז"ל: "וְיָרָקָב עֲצָמוֹת קִנְיָה (משלי יד, ל) - כל מי שיש לו קנאה בלבו, עצמותיו מרקיבים. כל שאין לו קנאה בלבו, אין עצמותיו מרקיבים" (שבת קנב, ב). ולא רק בדורות ההם היה כך, אלא גם בדורות האחרונים שמענו על צדיקים שגופם נשאר שלם. יוסף היה צריך אפוא לסמוך על יעקב אביו, שגופו ישאר שלם. אמנם הוא מתכוון לכבוד אביו, אבל הקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה (יבמות קא, ב), ולכן נענש יוסף על נקודת הבזיון שהיה כאן ליעקב, כאילו לא היה יכול גופו להתקיים גם בלי חניטה.

תוכן חטאו של ראובן

הזכרנו לעיל את דברי חז"ל - לפי דעה אחת בגמרא - שמה שנאמר בתורה "וַיִּלְךָ רְאוּבֵן" וכו' (בראשית לה, כא-כב), אין לפרשו כפשוטו, וכל מה שעשה ראובן הוא, "שבבלב מצעו של אביו, ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב" (שבת נה, ב). אחת הראיות לדעה זו היא מדברי התוכחה שאומר יעקב לראובן בפרשתנו. יעקב אומר: "רְאוּבֵן בְּכָרִי אַתָּה, בְּכִי וְנִרְאִיתָ אוֹנֵי... פַּחַז פְּמִיִּים אַל תִּתֵּר, פִּי עֲלִיתָ מִשְׁפָּכֵי אָבִיךָ, אֲזַ חֲלַלְתָּ יְצוּעֵי עֲלֶהָ". מה פירוש "פחז פמיים"? האם

המצב לקדמותו.

זה אולי פירוש הפסוק, "וְרָאִיתָ אֶת אֶחָדִי, וּפְנֵי לֹא יִרְאוּ" (שמות לג, כג). "וְרָאִיתָ אֶת אֶחָדִי", היינו שעכשיו תהיה הנהגת ה' באופן של לא אחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. ואילו הנהגה של לפני החטא - "וּפְנֵי לֹא יִרְאוּ" - הנהגה זו לא יכולה להראות כעת. למה? כי הגם שתשובה היא דבר גדול ומועיל מאד, אבל לחזור למצב שלפני החטא ע"י תשובה, זה לא קל. באחרית הימים יתוקן חטא העגל, ונחזור למצב שלפני החטא. אבל עד אז - "וּבְיָמֵי פְקָדֵי, וּפְקָדֵי עֲלֵהֶם חֲטָאתָם" (שם לב, לד). "תמיד תמיד כשאפקוד עליהם עוונותיהם, ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה" (רש"י שם), לתקנו מעט מעט. כי לא קל להגיע מיד לתשובה גמורה, שמוחקת את החטא עד הסוף.

למה מתבטא הכתוב בחריפות על חטאיהם של אישי התנ"ך?

והנה, אם ראובן לא חטא בחטא החמור, כפי שמשמע מפשוטו של מקרא, מדוע מתבטא עליו הכתוב בלשון בוטה כל כך, כאילו חטא בגופה של עבירה?

נסביר את הדבר במשל: משל לשריטה קטנה שנשרטה בגופו של חפץ מסויים. אם החפץ הוא מרגלית יקרה, הרי שהשריטה מורידה את ערכו באופן ניכר. מה שאין כן, אם בגרוטאה של מתכת עסקינן, הרי שהשריטה אינה מעלה ואינה מורידה מאומה בערך החפץ. כדי לפגום בערכה של גרוטאת מתכת באותו שיעור, יש לפגום בה פגימה הרבה יותר רצינית מאשר שריטה קלה. כך גם לגבי היחס בין ראובן לאנשים פשוטים. הפגם הנגרם לראובן ע"י העוון הקל שעשה, אינו יכול להגרם אצל אדם מן השורה אלא ע"י שיעבור עברה חמורה מאד. לכן, כדי שנבין עד כמה פגם המעשה שעשה ראובן בערכו, מתאר לנו הכתוב את מעשהו כמעשה חמור לפי ערכנו. [והוא הדין לגבי דוד המלך, שאמרו עליו: "כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה" (שבת נו, א), וכן לגבי אחרים שאמרו עליהם כן (שם נה, ב - נו, ב)].

משל נוסף לביאור הענין שמעתי מהרה"ג חיים דב רבינוביץ ז"ל (בעל פירוש "דעת סופרים" על התנ"ך), שאמר כך: אם נשמע אדם המתפארת בבנה, שהוא "יודע לדבר", כיצד נפרש את דבריה? הדבר תלוי: אם מדובר בתינוק בן שמונה חודשים, מסתמא כוונתה לומר שידוע כבר לומר "אבא". תינוק בן שמונה חודשים שידוע לומר "אבא", זה פלא ממש! ואם יודע לומר גם "אמא" - מי ידמה לו ומי ישוה לו. אבל אם לא בתינוק בן שמונה חודשים עסקינן, אלא באדם בן שלושים שנה, אז ודאי אין כוונת האם לומר שהוא יודע לומר "אבא" ו"אמא". אם זה כל מה שבנה יודע לומר, היא לא תתגאה בו שהוא "יודע לדבר", אלא תרוץ איתו לרופאים ולפסיכיאטרים, או (להבדיל) למערת המכפלה, לכותל ולקבר רחל. אלא ודאי כוונתה היא, שבנה הוא נואם בחדס עליון, או יודע לומר שיעורים יפים או שיחות יפות וכיו"ב. הרי, שאתן מילים - "יודע לדבר" - משנות את משמעותן בהתאם לאדם עליו הן נאמרות. כך גם לגבי מה שנאמר אצל ראובן. המילים: "וַיִּלֶךְ... וַיִּשְׁכַּב אֶת... פִּילֶגֶשׁ אֲבוֹי" (בראשית לה, כב), כשהן נאמרות על ראובן, מקבלות משמעות אחרת לגמרי מכשהן נאמרות על אדם מן השוק.

אנו צריכים להבין, ש"כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה" (שבת נה, ב). כל השבטים הם "שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל" (תהלים קכב, ד).

טָמֵא שְׁפָתַיִם" (ישעיהו ו, ה), ו מ י ד כ פ ר ו לו, כפי שמספר הנביא: "וַיִּצְעַף אֱלֹהִים אֶחָד מִן הַשָּׁרְפִים¹³ וַיְבִירוּ רֵצָפָה¹⁴, בְּמִלְכָּח? לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ"¹⁵. הגחלת היתה כל כך לוהטת - במדרגה רוחנית כל כך גבוהה - עד שאפילו שָׂרָף, שהוא מלאך שכולו אש שורפת, לא היה מסוגל לאחוז בה, ומוכרח היה ליטול אותה באמצעות כלי¹⁶. כלומר, הפגם בדיבורו של ישעיהו היה כל כך דק, עד שאפילו למלאך לא היתה תפיסה והבחנה בו, ולכן גם לתיקון הפגם נדרשה גחלת רוחנית כל כך, שאפילו המלאך לא היה יכול לאחוז בה בלא אמצעי (מכתב מאלהו ח"ב עמ' 283). ומה קורה? - "וַיִּצְעַף אֱלֹהִים אֶת יִשְׂרָאֵל: הֲנֵה נִגַע זֶה עַל שְׁפָתַי, וְסֵר עֲוֹנוֹ וְחֲטָאתָ תִּכַּפֵּר" (ישעיהו ו, ז). כלומר, "בהתעלות זו לבד - על ידי המגע אל בחינה העליונה ההיא (של הגחלת) - כבר ממילא סר הפגם" (מכתב מאלהו שם).

מיד אח"כ שואל הקב"ה: "אֵת מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ לְנוּ?" (ישעיהו ו, ח) כלומר: מי ילך להוכיח את ישראל? (רש"י שם) "וְאֵמַר, הֲנִנִּי שְׁלַחְנִי!" ישעיהו מתנדב למלא את המשימה. בניגוד לנביאים אחרים, שמנסים להשתמש משליחות הנבואה - כמשה רבינו (שמות ג, יא. ועי' רש"י שם ד, י) וירמיהו הנביא (ירמיהו א, ו) - ישעיהו מתנדב מיד להיות נביא! צריכים להבין, שלהיות נביא המוכיח את ישראל, אין משמעות הדבר קבלת "שלישי" או "ששי" בכל שבת. השליחות להוכיח את ישראל כרוכה היתה בסבל וברדיפות, כפי שאומר ישעיהו בעצמו: "גִּוְי תַתִּי לְמַפִּים וְלִחְיֵי לְמַרְטִים, פְּנֵי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִקְּלָמוֹת נֶרֶק" (ישעיהו ג, ו). קבלתי את שליחות הנבואה, למרות שייעתי שבכך הפקרתי את עצמי לקבלת מכות, למריטת זְקָנִי, וליריקות בְּפִנִּי. ישעיהו מוכן לסבול את הרדיפות והיסורים הללו, כדי לַנְּבֹא בשפתיו בשם ה'¹⁷, ולתקן בזה את החטא שחטא בשפתיו. כך הוא עושה במשך שמונים שנה, לערך¹⁸, וכל זה בזמן שהמקדש קיים, ויש שעיר המשתלח, המכפר על עבירות קלות אפילו בלי תשובה (רמב"ם הלכ' תשובה פ"א ה"ב), וכל שכן עם תשובה, וישעיהו ודאי עשה תשובה, ואף על פי כן, לאחר כשמונים שנה - נהרג ישעיהו ע"י מנשה מלך יהודה ע"י פגיעה בפי ו, מפני אותו חטא קל שחטא בפיו, שְׁפִינָה את ישראל בכינוי בלתי מוכבד¹⁹! (עי' יבמות מט, ב) כל תשובתו של ישעיהו, וכל הרדיפות והיסורים שעבר, ושמונים ימי כפורים שעברו מאז חטא, ושמונים שעירים שהוקרבו בהם - לא הספיקו לתקן ולמחוק לגמרי אפילו חטא קל כזה. כי לדרגה התחתונה של התשובה - קל מאד להגיע. "פִּי קְרוֹב אֵלַיךְ הַדָּבָר מְאֹד, בְּפִיךָ וּבְלִבְךָ לַעֲשׂוֹ" (דברים ל, יד). אבל להגיע למדרגה העליונה, לשלמות התשובה, ושהחטא יעלם לגמרי - זה כבר קשה מאד. אפילו לצדיקים גמורים כמו ישעיהו הנביא, קשה להגיע לתשובה שלמה לחלוטין.

גם בדורו של משה רבינו, אחרי חטא העגל, משה עושה מעשים רבים כדי לתקן את החטא הנורא - שובר את הלוחות, הורג שלשת אלפים איש שחטאו בעגל, עולה להר סיני לצום ולהתפלל לה' שיסלח לישראל ויחזירם למצב שלפני החטא - אבל הוא לא מצליח בזה. הוא מבקש מֵה': "אִם אֵין פְּנִיךָ הַלְּיָמִים, אֵל תִּעְלָנוּ מִזֶּה!" (שמות לג, טו) רוצה שהשכינה תחזור לשרות בישראל באותה המדרגה שהיתה לפני החטא. ומה אומר לו הקב"ה? - מראה לו שלוש עשרה מידות. ה' ה', ה' - ל-רחום ורחון" וכו' (שם לד, ו-ז). למה נאמר פעמים "ה' ה'?" אומרת הגמרא: "אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה" (ר"ה יז, ב). כלומר, מעכשיו תהיה הנהגה של "אני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה", ואין זו אותה הנהגה שהיתה קודם החטא. אי אפשר להחזיר את

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. ועי' מצודת דוד (יחזקאל לג, כא) שפירש, ששנת השמועה היתה שנת שמים עשרה לגלות יהויכין, ולא למלכות צדקיהו (שכבר לא מלך אז), ורק חמשה חדשים עברו מהחורבן עד שהגיעה שמועה לבבל, ולא שנה וחצי. ועל כל פנים, הקושיא במקומה עומדת, דגם חמישה חדשים הוא זמן רב מאד.
2. ותירוצו נוסף לשאלה זו מובא ב"ציץ אליעזר" (ח"י סי' א' אות פ"ט) בשם הג"ר שלמה מוילנא. ומקור הדברים - בספר "בנין שלמה" (בתיקונים והוספות סי' ל"ה; ובמהדורה החדשה - ירושלים תשנ"ב - בח"ב סי' מ"ה). ותוכן התירוצו הוא, שודאי נודע לבני הגולה על החורבן בתוך זמן קצר. אלא שסברו, שרק מקדש של מטה נחרב, אבל מקדש של מעלה המכוון כנגדו - על תילו עומד, וא"כ ודאי גם מקדש של מטה יבנה במהרה. אבל כשבא הפליט - שהוא מיכאל המלאך (כמבואר בפרקי דר"א פכ"ז) - וגילה ליחזקאל מה שנעשה למעלה בשמים, והיינו שגם המקדש של מעלה נחרב, ["הַפְתָּה הָעִיר"], אז הבינו שהחורבן הוא הרבה יותר גדול ועמוק, והתאבלו אז הרבה יותר. ודבר זה נודע להם רק בה' בטבת, כמבואר בנביא.
3. ועוד אמרו בזוהר: "ובגין כך לא אדכר מיתתה דלאה כמיתתה דרחל" (זוהר ח"א קנח, א). [כלומר: בגלל זה - שלאה באתכסיא ורחל באתגליא - לא נזכרה בתורה מיתתה של לאה, ורק מיתתה של רחל נזכרה בתורה (בראשית לה, יח-יט)]. וכן כשעבד יעקב שבע שנים הראשונות ללבן, היה סבור שעובד עבור רחל, אבל באתכסיא היתה עבודת שנים אלו עבור לאה. וגם נישואי לאה היו באתכסיא, שהיה סבור שהיא רחל, "וַיְהִי בַּבֶּקֶר - וַהֲגִהָ הוּא לְאָה" (שם כט, כה). [וגם מצד לאה, גם היא לא ידעה שמיועדת היא ליעקב, "שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עֶשָׂו" (רש"י שם, יז)]. אבל כשעבד יעקב שבע שנים נוספות עבור רחל, היתה עבודתו באתגליא עבור רחל. וכן נישואיה ליעקב היו באתגליא.
4. ועי' עוד טעם ברמב"ן (בראשית מח, ז בסוף דבריו), למה נקברה רחל בדרך, ולא במערת המכפלה. ולפי הטעם שכתב, נעשה דבר זה ככוונה ע"י יעקב אבינו, שלא רצה לקברה במערת המכפלה, ע"ש.
5. אבל הרמב"ן כתב, "לא היה יעקב חושד בכנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר 'אנכי אעשה כדברך'. אבל עשה כן (להשביעו, כדי) לחזק הענין בעיני פרעה" (רמב"ן בראשית מז, לא). וכן כתב אור החיים הקדוש (שם).
6. "דמשמע מתוך הכתובים, שהוצרך יוסף לרבות עליו רעים לבקש מפרעה על כך, כמו שנאמר: "וַיִּדְבֹר יוֹסֵף אֶל בֵּית פְּרֹעֶה גו' אִם נָא מְצָאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ, דְּבָרוּ נָא בְּאָזְנֵי פְּרֹעֶה לְאֵמֹר: אָבִי הַשְּׂבִיעֵנִי" גו' (בראשית נ, ד-ה). והיינו דלא ניחא ליה לפרעה, משום דאיתא במדרשות שראה פרעה שנתברך נילוס כשבא יעקב למצרים, גם שפסק הרעב (עי' רש"י שם, ג), ועל כן רצה לעכב גם ארונו שם. ולולי השבועה של יוסף שקיבל עליו, לא היה נתרצה פרעה להעלותו משם" (מהרש"א בחידושי אגדות סוטה לו, ב).
7. היינו, שהעביר את מצעי אביו מאהל בלהל לאהל לאה.
8. כמו שכתב האברבנאל: "והחנטה היא הוצאת המוח והלב והכבד וכן המעים והמררות מתוך הגוף, וימשחו הגוף מבית ומחוץ בשמן אפרסמון, וימלא הקרבים מבית ומחוץ ממיני בשמים המיבשים לחלוחית הגוף. וצריך בכל יום להחליף הבשמים, ובתוך ימים יסא הגוף יבש וקשה על מתכותו מבלי שנוי אבר מאיבריו, ונראה המת כאלו ישן, ולא יתעפש ולא יסרח ולא יתרחקו ממנו בני אדם" (אברבנאל בראשית מט, כט. הביאו גם התוס' יו"ט פסחים פ"ד מ"ט).
9. שהרי יש כאן ניוול המת, וכן ביטול מצות קבורה מן האברים שהוצאו מן הגוף לצורך החניטה.
10. וכפי שמשמע בזוהר, וז"ל: "ועבדי חניטא דא מגו ומברא. מגו - דשוין ההוא משחא על טבורא, והוא עאל בטבורא לגו, ואשתאיכ במעו, וקאים ליה לגופא מגו ומברא לזמנין סגיאין" (זוהר ח"א רנ, ב - רנא, א).
11. כעין זה הוכיחו בירושלמי (כתובות פ"ג ה"א), שהחטא הכתוב אצל בני עלי - "אֲשֶׁר יִשְׁבֹּן אֶת הַנְּשִׁים הַצְּבֹאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד" (שמו"א ב, כב) - אינו כפשוטו, אלא היה קל הרבה יותר. (שלא מיהרו להקריב את קרבנותיהן, ועל ידי זה התעכבו בשילה ולא חזרו הביתה לבעליהן). ומהי ההוכחה לזה? ההוכחה היא מזה שהנביא מוכיח את בני עלי על עבירות קלות יחסית (שמו"א ב, כט), ולא מזכיר כלל עבירה של עריות. על כרחך שזה כל מה שהיה שם - עבירות קלות בלבד.
12. לדעת הרמב"ן הכוונה היא למעשה התשובה.
13. הוא המלאך מיכאל (ילק"ש ישעיהו סי' ת"ז).
14. גחלת (רש"י). והוא כמו "רִשְׁפָה" בשי"ן ["רִשְׁפִּיהָ רִשְׁפֵי אֲש" (שה"ש ח, ו)], כי אותיות זסרר"ן (שמוצאן מן השינים) מתחלפות לפעמים זו עם זו (עי' רש"י ומצודתו). וכאן התחלפה השי"ן בצד"י. ובמדרש אמרו: "רִצְפָה - רוץ פה. רִצְוֹן פה למי שאמר דלטוריא על פני" (שהש"ר א, ו).
15. הוא מזבח של מעלה, שמיכאל עומד ומקריב עליו קרבנות (עי' מנחות קי, א). [ומה הוא מקריב? יש מי שאומר - נשמותיהן של צדיקים. ויש מי שאומר - כבשים של אש (תוס' שם ד"ה ומיכאל)].
16. ומבואר במדרש, שכלי אחד לא הספיק לו, וכשניסה ליטול את הגחלת במלקחת אחת - עדין היה נכוה ממנה! רק כאשר השתמש בשני כלים - מלקחת בתוך מלקחת ("מְלַקְחִים") - אז הצליח ליטול את הגחלת (ילק"ש ישעיהו סי' ת"ו). [וזהו מפני שהאש שנטל השרף מעל המזבח "היה אש דשכינה, שהיא אש אוכלה אש (יומא כא, ב), ועל כן לא היה יכול השרף ליטול", למרות שגם הוא עצמו היה עשוי מאש (פרי צדיק, פרשת פקודי אות ד)].
17. עי' רש"י (שמות ז, א) ורשב"ם (בראשית כ, ז), שנבואה היא מלשון "ניב שפתיים".
18. אולי לא נדרף במשך כל הזמן הזה, שכן בחלק גדול מתקופת נבואתו היו מלכים צדיקים ביהודה - עוזיה וזקניהו - ואולם בחלק מתקופה זו מְלַךְ ביהודה אחז הרשע, ואז כנראה התקיימו הדברים האלו, ש"גַּיְי נְתַתִּי לְמַיִם" וכו'.
19. חז"ל, הם שמסרו לנו כן להדיא, שישעיהו נהרג מפני אותו חטא קל שחטא בפיו, "דאמר בְּתוֹךְ עַם טָמָא שְׁפָתַי אֲנִי יֹשֵׁב" (יבמות מט, ב). והנה, מנשה שהרג את ישעיהו, לא ידע (כנראה) שעל כך הוא נהרג. ובכל זאת, גם מנשה, דן והורג את ישעיהו בגלל חטא שחטא בפיו (לדעתו של מנשה) - שהיו נבואותיו סותרות את נבואתו של משה רבינו, [כמבואר בגמ' (שם)]. ואולם הגמ' מבארת מיד, שאין שום סתירה בין הנבואות, והכל מיושב]. וכנראה טענתו של מנשה היתה, שישעיהו אמר את הדברים מעצמו, ולא מפי ה' (שהרי הם סותרים לדברי תורה). ואולי רצו בשמים לרמוז בזה לישעיהו לפני מותו, על מה הוא נהרג - על שאמר דברים מפי עצמו, ולא מפי ה'. [עי' רש"י (שם ד"ה נסרוה לפומיה) שכתב: "ומשום הכי איענש לנסורי פומיה, משום דקרינהו לישראל עַם טָמָא שְׁפָתַי" מדעתו, שלא צוה לו הקב"ה, ולא מחמת תוכחה". ועי' גם "פרי צדיק" (פקודי אות ד) שבאר באופן אחר קצת].